

Нудота

Щось починається й одразу завершується. Це просто подія, яка трапилась і яких регулярно трапляється чимало, чи вже пригода, що не надається до продовження і лише кінець надає їй сенсу? Що таке життя, і чи воно тотожне існуванню? І якщо ні, то що ж таке існування, якщо нудить і від того, й від того?

Роман «Нудота» є майстерним художнім утіленням засадничих питань філософії екзистенціалізму, відповідей на які Жан-Поль Сартр дошукувався впродовж усього життя. Так само відповідей на ці питання дошукується головний герой книги — письменник Антуан Рокантен. Він нотує свої розмисли про абсурдність буття, еротично-сюрреалістичні видіння й нудотні міркування про ворожість довкілля, не підозрюючи, що ввіряє сторінкам щоденника суть існування — себе.

КЛАСИКА

ЖАН-ПОЛЬ САРТР
ИУДОТА

Бобру^{1, *}

Цифрами позначено Примітки перекладачки, які наведено в кінці книжки. Решту приміток, позначених зірочками (окрім цієї), узято з оригінального видання твору. — Прим. укр. видавця.

АРКУШ БЕЗ ДАТИ

Найліпше було б записувати події день у день. Вести щоденник, щоб чітко все бачити. Не випускати подробиці, дрібні факти, навіть якщо вони здаються мізерними, а головне — класифікувати їх. Слід записати, як я бачу цей стіл, вулицю, людей, мою пачку тютюну, адже змінилося саме бачення. Слід точно визначити розмах і природу цієї зміни.

От, наприклад, картонна коробочка, в яку упаковано пляшечку чорнила. Слід спробувати описати, як я бачив її раніше і як я тепер її *

Що ж, це прямокутний паралелепіпед, він виділяється на тлі... дурниця, нічого про нього писати. От чого слід уникати: очуднення того, у чому нічого немає. Думаю, коли ведеш щоденник, завжди є ця небезпека: ти все перебільшуєш, до всього уважний, постійно перекручуєш істину. З іншого боку, безперечно, я можу будь-якої миті — і щодо саме цієї коробочки чи будь-якого іншого предмета — віднайти це позавчорашнє враження. Я маю завжди бути готовим, інакше воно знову витече крізь пальці. Не можна нічого ----- **, а слід ретельно та в найменших подробицях нотувати все, що відбувається.

Звісно, я більше не можу записати нічого конкретного про суботу чи позавчорашній день, вони вже занадто далеко; можу сказати лише, що ні тоді, ні тоді не відбулося нічого такого, що зазвичай називають «подією». У суботу дітлахи пускали жабки по воді, і мені теж хотілося кинути камінчик у море, як вони. Тієї миті я зупинився, випустив із руки камінець і пішов.

Мабуть, я мав розгублений вигляд, бо дітлахи в мене за спиною засміялися.

От що було зовні. Те, що відбувалося всередині мене, не залишило чітких слідів. Я побачив щось таке, що викликало в мене відразу, але я вже й не пам'ятаю, на що дивився — на море чи на камінець. Той був пласким, сухим з одного боку, вогким і брудним з іншого. Я тримав його за краєчки, широко розвівши пальці, щоб не замаститися.

Позавчора все було набагато складніше. Та ще була ця низка збігів, плутанин, яких я не можу собі пояснити. Але я не збираюся розважатися тим, щоб викладати це все на папері. Зрештою, немає сумнівів, що я відчув страх чи якесь подібне почуття. Якби ж я тільки знав, чого страшився, це був би вже значний крок уперед.

Цікаво те, що я зовсім не схильний вважати себе божевільним, навіть навпаки, я чітко бачу, що це не так: усі ці зміни стосуються предметів. Принаймні я хочу бути певним цього.

*Пів на одинадцяті****

Можливо, зрештою, це таки був маленький напад божевілля. Від нього не залишилося й сліду. Мої дивні почуття минулого тижня тепер здаються геть сміховинними: їх уже немає. Цього вечора я почуваюся цілком у своїй сорочці, побуржуазному спокійно в цьому світі. Я у своїй кімнаті, яка виходить на північний схід. Унизу — вулиця де Мютіле і будівництво нового вокзалу. З вікна мені видно червоно-біле

світло кафе «Зустріч залізничників» на розі бульвару Віктора Нуара. Щойно прибув паризький потяг. Люди виходять зі старого вокзалу й розсіюються вулицями. Я чую кроки й голоси. Багато хто чекає на останній трамвай. Мабуть, їхній гурт довкола газового ліхтаря просто під моїм вікном доволі сумний на вигляд. Що ж, доведеться їм почекати ще трохи: трамвай приїде аж о десятій сорок п'ять. Хоч би сьогодні не було ніяких комівояжерів: я так хочу спати і так довго не висипався. Одна хороша ніч, одна-єдина — і всі ці історії щезнуть.

За чверть одинадцята: більше нічого боятися, вони вже були б тут. Хіба що сьогодні день того пана з Руана. Він приїжджає щотижня, йому бронюють кімнату №2 на другому поверсі, ту, що з біде. Цей іще може припхатися: він часто випиває кухоль у «Зустрічі залізничників» перед сном. Він, до речі, не здійсмає багато гамору. Це невеличкий і дуже охайний чоловік із чорними навощеними вусами і в перуці. А от і він.

Що ж, коли я почув, як він піднімається сходами, у мене аж серце тьохнуло, таким заспокійливим виявився цей звук: чого можна боятися в такому передбачуваному світі? Здається, я зцілився.

А ось і трамвай №7 — «Бойні — Великі канали». Він прибуває з гучним залізним брязкотом. Тоді їде далі. Тепер він прямує, навантажений валізами й поснудими дітьми, до Великих каналів, до заводів, на схід, у пільму. Це передостанній трамвай; останній проїде через годину.

Я збираюся лягати. Я зцілився, я передумав поденно записувати свої враження, як дівчатка, у красивий новий

блокнот. Лише в одному випадку могло би бути цікаво вести
щоденник: якщо ****

* Слово пропущено.

** Слово закреслено (можливо, «перекручувати» чи «перебріхувати»), а те, що
написано поверх нього, розібрати неможливо.

*** Вочевидь, вечора. Подальший фрагмент написано значно пізніше за попередні
— найраніше, як ми схильні вважати, наступного дня.

**** Тут текст на аркуші без дати уривається.

ЩОДЕННИК

Понеділок, 25 січня 1932

Зі мною щось сталося, у цьому більше немає жодних сумнівів. Воно прийшло як хвороба, не як звичайне переконання, не як очевидний факт. Нишком, мало-помалу оселилося в мені; я відчув щось дивне, легку бентегу, от і все. Прийшовши, це почуття нікуди не зникло, воно зачалося, і я зміг переконати себе, що нічого й не було, що це була хибна тривога. І ось воно знову розквітає.

Не думаю, що фах історика сприяє психологічному аналізу. У цій сфері ми маємо справу лише з цілісними почуттями, яким даємо загальні назви: Амбіція, Інтерес. А проте, якщо я хоч трішки себе знаю, то саме зараз це мало б мені допомогти.

Наприклад, у моїх руках з'явилося щось нове — певний спосіб брати люльку чи виделку. А може, це виделку тепер не взяти по-старому, не знаю. Щойно, збираючись зайти до своєї кімнати, я завмер, бо відчув у руці холодний предмет, який привернув мою увагу, адже мав свого роду особистість. Я розтиснув руку, поглянув: це просто була клямка дверей. Цього ранку в бібліотеці, коли Самоук* зайшов привітатися зі мною, мені знадобилося десять секунд, щоб його впізнати. Я бачив перед собою незнайоме обличчя, майже і не обличчя взагалі. Та ще й його рука в моїй руці, схожа на жирного білого черв'яка. Я миттю відпустив її, і вона м'яко впала додолу.

На вулицях мені також усюди вчуваються дивні звуки.

Отже, за останні кілька тижнів справді відбулася зміна. Але де? Це абстрактна, ні на чому не ґрунтована зміна. Чи це я змінився? Якщо не я, то змінилася ця кімната, це місто, ця природа; треба обирати.

* * *

Мабуть, це я змінився — це найпростіше пояснення. Але і найменш приємне. Проте, зрештою, я мушу визнати, що мені притаманні такі раптові зміни. Річ у тім, що я рідко розмірковую; тож у мені непомітно накопичується купа дрібних метаморфоз, а тоді одного чудового дня стається справжній переворот. От чому моє життя таке уривчасте, незв'язне. Наприклад, коли я поїхав із Франції, знайшлося чимало людей, які казали, що це було спонтанне рішення. А коли я зненацька повернувся через шість років мандрів, то, мабуть, усі знову говорили про мою спонтанність. Досі пригадую нас із Мерсьє в кабінеті французького чиновника, який торік подав у відставку через справу Петру. Мерсьє збирався до Бенгалії з археологічною експедицією. Я завжди мріяв податися до Бенгалії, а він наполегливо просив мене до нього приєднатися. Тепер мені цікаво, чому. Думаю, він не довіряв Порталю і розраховував, що я триматиму його на оці. Я не бачив жодної причини відмовлятися. І навіть якби я тоді здогадався про цю маленьку схему щодо Порталю, це була б ще одна причина залюбки зголоситися. Я ж був паралізований, не міг і слова мовити. Я втупився в кхмерську статуетку на зеленому килимку біля телефонного апарата. Мені здавалося,

що я весь налитий лімфою чи теплим молоком. Мерсьє казав мені з янгольським терпінням, під яким ховалося легке роздратування:

— Мене мають призначити офіційно, хіба ні? Я знаю, що ви врешті скажете «так»: то ліпше одразу погоджуйтеся.

У нього темно-руда, сильно напарфумована борода. Від кожного руху його голови на мене віяло парфумами. А потім я зненацька прокинувся від шестилітнього сну.

Статуетка здалася мені неприємною та ідіотською, і я відчув, що нуджуся до глибини душі. Я ніяк не міг зрозуміти, що роблю в Індокитаї. Що я там забув? Чому розмовляв з усіма цими людьми? Чому на мені таке дивне вбрання? Моя пристрасть померла. Вона роками сповнювала й скеровувала мене; а тепер я почувався порожнім. Та найгіршим було не це: переді мною такою собі насмішкою бовваніла якась думка, громіздка й неприваблива. Не знаю вже, що то було, але я поглянути на неї не міг, таку відразу вона в мені викликала. Усе це змішувалося для мене з парфумами в бороді Мерсьє.

Я здригнувся, сповнившись гніву до нього, і сухо відповів йому:

— Дякую вам, проте я думаю, що вже достатньо помандрував: тепер мені треба повертатися до Франції.

Через два дні я вже сідав на судно до Марселя.

Якщо я не помиляюся, якщо всі ознаки, які накопичуються останнім часом, передвіщають новий поворот у моєму житті, то мені страшно. Не те щоб воно, моє життя, було багатим, чи важким, чи цінним. Але я боюся того, що народиться, відокремиться від мене й поведе мене — куди? Чи доведеться

мені знову їхати, кинути все на півшляху — моє дослідження, мою книжку? Невже через кілька місяців, через кілька років я знову прокинуся, знесилений, розчарований, посеред руїн? Хотів би я розуміти себе, перш ніж буде запізно.

Вівторок, 26 січня

Жодних новин.

Із дев'ятої до першої години працював у бібліотеці. Я довів до ладу розділ XII і все, що стосується перебування де Рольбона в Росії до смерті Павла I. Шмат роботи готовий: більше не повертатимуся до нього, поки не почну готувати чистовик.

Зараз пів на другу. Я сиджу в кафе «Маблі», їм бутерброд, усе більш-менш нормально. До речі, у кафе завжди все нормально, особливо в «Маблі» — завдяки управителю, панові Фаскелю, і його шахрайському виразу обличчя — позитивному й заспокійливому. Невдовзі він піде подрімати, і його очі вже порожевілі, але хода залишається жвавою й рішучою. Він прогулюється між столами та звертається особисто до відвідувачів:

— Усе добре, пане?

Його жвавий вигляд викликає в мене усмішку: разом із закладом порожніє і його голова. Із другої до четвертої в кафе безлюдно, тоді пан Фаскель ступає кілька кроків з отупілим виглядом, гарсони вимикають світло, і він поринає в забуття: опиняючись на самоті, цей чоловік засинає.

За столиками сидить іще зо два десятки клієнтів — холостяків, дрібних інженерів, клерків. Вони нашвидкуруч

обідають у своїх пансіонах, які називають буфетами, і, потребуючи дрібки розкоші, приходять сюди після їди, беруть каву та грають у покер на костях: вони не сильно гамірні, негучні звуки їхньої гри мені не заважають. Їм теж, щоб існувати, треба збиратися гуртом.

Я ж живу сам-один, сам-самісінький. Я ніколи ні з ким не розмовляю; нічого не отримую, нічого не даю. Самоук не рахується. Є, звісно, Франсуаза, власниця «Зустрічі залізничників». Але чи розмовляю я з нею? Інколи після вечері, коли вона наливає мені кухоль, я запитую її:

— Ви сьогодні ввечері вільна?

Вона ніколи не відмовляє, і я йду за нею до однієї з великих кімнат на другому поверсі, які вона здає погодинно або поденно. Я їй не плачу: ми кохаємося на рівних. Їй це приносить задоволення (їй щодня потрібен чоловік, і я в неї далеко не один), а я таким чином позбавляюся певної меланхолії, причину якої дуже добре знаю. Утім ми заледве обмінюємося кількома словами. Навіщо? Кожен сам за себе; у її очах, між іншим, я залишаюся передовсім клієнтом її кафе. Знімаючи сукню, вона каже:

— Скажіть, ви знаєте такий аперитив — «Брикос»? Бо цього тижня вже двоє клієнтів про нього питали. Малá не знала, прийшла, попередила мене. То були мандрівники, мабуть, у Парижі куштували. Якщо ви не проти, я не зніматиму панчіх.

Колись я думав про Анні — навіть задовго після того, як вона від мене пішла. Тепер я вже ні про кого не думаю; навіть не турбуюся про те, щоб добирати слів. Думки течуть крізь мене то швидше, то повільніше, я ні на чому не зосереджуюся, нічого

не спиняю. Більшість часу мої думки залишаються туманними, бо не чіпляються за слова. Вони утворюють розмиті, беззмістовні форми, поглинають одна одну: я їх одразу ж забуваю.

Ці молоді люди мене дивують: п'ючи каву, вони розповідають ясні й правдоподібні історії. Запитання про те, що вони робили вчора, не завдасть їм клопоту: вони коротко окреслять вам ситуацію. На їхньому місці я не міг би дібрати слів. Щоправда, уже дуже давно ніхто не цікавиться, на що витрачаю свій час. Коли живеш сам, забуваєш навіть, що це таке — розповідати: правдоподібність зникає разом із друзями. Події теж відпускаєш за течією; часом зненацька з'являються люди, які щось говорять і йдуть собі; ти занурюєшся в історії без кінця-краю — такі особи, як я, зовсім не годяться у свідки. Натомість усе неправдоподібне, усе те, чому ніколи не повірили б у кафе, западає в пам'ять. Наприклад, у суботу, ближче до четвертої години пополудні, дерев'яним настилом уздовж будівництва нового вокзалу бігла задкуючи жіночка в блакитному пальті, розмахуючи хустинкою. Водночас із-за рогу вулиці повернув, насвистуючи, негр у бежевому дощовику, жовтих черевиках і зеленому капелюсі. Жінка, так само задкуючи, урізалася в нього під ліхтарем, який висить на будівельному паркані і який запалюють увечері. Тож там, в одній точці, одночасно опинився цей паркан, від якого сильно відгонить мокрим деревом, цей ліхтар, ця симпатична білява жіночка в обіймах негра під охопленим вогнем небом. Учотирьох чи вп'ятьох, мабуть, ми помітили б це зіткнення, усі ці ніжні кольори, прекрасне блакитне пальто, схоже на перину,

світлий дощовик, червоні прямокутники ліхтаря; ми посміялися б з отетеріння, яке проступило на двох їхніх дитинних обличчях.

Самотній людині рідко хочеться сміятися: уся ця картина справила на мене дуже сильне, навіть люте, але чисте враження. Потім усе змінилося, залишився лише ліхтар, паркан і небо: і досі доволі красиво. Через годину запалили ліхтар, здійнявся вітер, небо почорніло: від тієї картини не лишилося й сліду.

Усе це не було чимось новим; я ніколи не відмовлявся від цих невинних емоцій; навпаки. Щоб відчувати їх, достатньо бути зовсім трішечки самотнім, якраз так, аби в потрібний момент позбутися правдоподібності. Проте я залишався дуже близьким до людей, на самій поверхні самотності, націлений у випадку тривоги сховатися серед них: відверто кажучи, досі я був лише аматором.

Тепер мене всюди оточують такі речі, як цей кухоль пива, оң, на столі. Коли я бачу його, мені хочеться сказати: я пас, я більше не граю. Я дуже добре розумію, що зайшов задалеко. Мабуть, неможливо «віддати належне» самотності. Це не означає, що я зазираю під ліжку перед сном чи боюся, що посеред ночі двері моєї кімнати зненацька розчахнуться. От тільки я все ж хвилююся: ось уже пів години я уникаю погляду на цей келих пива. Я дивлюся понад ним, попід ним, праворуч, ліворуч, але його бачити не хочу. І я чудово знаю, що з усіх цих холостяків навколо не було б жодної помочі: запізно, я вже не можу сховатися серед них. Вони підійшли б, поплескали б мене по плечу, сказали б: «Ну, і що з ним, із цим кухлем пива? Він

такий самий, як інші. Він гранований, має ручку, на ньому намальовано маленьку емблему із заступом і написом “Spatenbräu”». Усе це я знаю, але знаю також, що є щось іще. Майже непомітне. Проте я більше не можу пояснити, що бачу. Нікому. Ну от: я потихеньку сповзаю на дно, туди, де страх.

Я сам посеред цих радісних і розсудливих голосів. Усі ці типи збавляють час, пояснюючи одні одним свою думку, щасливо виявляючи, що вважають так само. Як же їм важливо, Господи, усім разом думати про одне й те саме. Достатньо лише побачити їхню фізію, коли серед них з’являється людина з риб’ячими очима, із тих, хто неначе дивиться всередину себе і з ким уже ніяк не можна порозумітися. У вісім років у Люксембурзі, граючись, я бачив одного такого, який приходив і сідав в альтанці біля паркану, що тягнеться вздовж вулиці Огюста Конта. Він мовчав, час від часу випростував ногу і дивився на свою стопу нажаханим поглядом. Ця стопа була в черевіку, а інша — в капці. Сторож розповів моєму дядькові, що це колишній завуч. Його відправили на пенсію, бо якось він прийшов до ліцею оголошувати триместрові бали в церемоніальному вбранні академіка. Ми жахливо його боялися, бо відчували, що він самотній. Одного дня він усміхнувся Роберові, здалеку простягаючи до нього руки: Робер ледве не зомлів. Нас лякав не нещасний вигляд цього типа і не пухлина, яка виступала на його шиї й терлася об краєчок його накладного комірця; просто ми відчували, що в його голові утворюються думки краба чи лангуста. І це нас жахало — що про цю альтанку, про наші обручі, про ці кущі можна мати краб’ячі думки.

Невже саме це на мене й чекає? Уперше самотність діє мені на нерви. Я хотів би поговорити з кимось про те, що зі мною відбувається, поки не пізно, поки я не почав лякати хлопчаків. Я хотів би, щоб Анні була поряд.

Цікаво: щойно я списав десять сторінок, а правди не сказав — принаймні, усієї правди. Коли під датою я писав: «Жодних новин», — то кривив душею: насправді є одна історійка, не ганебна й нічим не примітна, про яку я не зміг написати. «Жодних новин». Мене захоплює, як можна брехати, користаючись здоровим глуздом. Очевидно, нічого нового не відбулося, якщо так поглянути: цього ранку, о чверть по восьмій, коли я виходив із готелю «Прентанія», збираючись до бібліотеки, я захотів підібрати із землі папірець і не зміг. Це все, і це навіть не подія. Так, але, якщо бути до кінця щирим, це вразило мене до глибини душі: я подумав, що вже не вільний. У бібліотеці я марно намагався позбутися цієї думки. Хотів утекти від неї в кафе «Маблі». Сподівався, що на світлі вона розвіється. Однак вона залишилася в мені, обтяжлива й болюча. Саме нею продиктовано попередні сторінки.

Чому я про неї не написав? Мабуть, із гордості, та ще трохи з ніяковості. Я не звик переповідати сам собі те, що зі мною відбувається, тому погано пригадую почерговість подій, не вирізняю справді важливого. Проте тепер із цим покінчено: я перечитав те, що написав у кафе «Маблі», і відчув сором; мені не потрібні таємниці, душевні поривання, невимовні почуття; я не дівиця й не священник, щоб гратись у внутрішні переживання.

Казати тут нічого: я не зміг підібрати папірець, та й усе.

Я дуже люблю підбирати каштани, старе лахміття, а особливо папірці. Мені приємно брати їх, стискати в руці; я мало не підношу їх до рота, як діти. Анні аж закипала, коли я брав за кутик цупкі й розкішні, але, ймовірно, вимащені в лайні папірці. Улітку чи на початку осені в парках трапляються обривки газет, попечені сонцем, сухі й ламкі, як опале листя, такі жовті, неначе їх обробили пікриновою кислотою. Інші папірці, узимку, — потовчені, пожовані, брудні: вони повертаються в землю. Інші лежать новенькі й навіть лощені, білесенькі, тріпотливі, ніби лебеді, але вже приклеєні до землі. Вони звиваються, вириваються з багна, але, зрештою, трохи далі все-таки остаточно прилипають. Усе це можна підбирати. Інколи я просто мацаю їх, розглядаючи зблизька, а буває, розриваю, щоб почути їхній протяжний хрускіт, або ж, якщо вони дуже вогкі, підпалюю, що не обходиться без клопоту; потім я витираю вимащені грязюкою руки об стіну чи стовбур дерева.

Так от, сьогодні я дивився на руді чоботи офіцера кавалерії, який виходив із казарми. Проводжаючи їх поглядом, я помітив папірець, який лежав біля краю калюжі. Я думав, офіцер учавить його каблуком у багно, але ні: він одним кроком переступив і папірець, і калюжу. Я підійшов: це був аркуш у лінійку, мабуть, вирваний зі шкільного зошита. Від дощу він змок і зжужмився, укрився пухирями, наче обпечена рука. Червона смуга берега розмилась і стала рожевою; місцями потекло чорнило. Я нахилився, наперед радіючи дотику до цього ніжного, свіжого тіста, що розповзеться під моїми пальцями в сірі клубочки... І не зміг.

Якусь секунду я стояв зігнувшись, прочитав: «Диктант. Сова біла», потім випростався з порожніми руками. Я вже не вільний, я вже не можу робити, що захочу.

Предмети не мають зворушувати, адже вони не живі. Ми послуговуємося ними, кладемо на місце, живемо серед них: вони корисні, та й усе. А от мене вони зворушують, це нестерпно. Мені страшно контактувати з ними, наче це живі звірі.

Тепер я розумію; я ліпше пригадую, що відчув того дня на березі моря, тримаючи камінець. То була така собі солодкувата нудотність. Як же це було неприємно! І вона йшла від камінця, я впевнений, переходила від камінця в мої руки. Так, це воно, саме воно: така собі нудота в моїх руках.

Ранок четверга, в бібліотеці

Щойно, спускаючись із другого поверху готелю, я почув, як Люсі всоте скаржилася власниці, не припиняючи натирати сходи. Шефиня відповідала насилу й коротко, бо ще не вставила штучну щелепу; вона була майже гола, у рожевому халаті й капцях. Люсі була замурзана, як і зазвичай; час від часу вона припиняла терти й випростувала спину, стоячи навколішки, щоби глянути на шефиню. Вона без упину говорила з розважливим виглядом.

— Було б у сто разів ліпше, якби він скакав у гречку, — казала вона. — Мені було би байдуже, аби тільки йому це не шкодило.

Вона говорила про свого чоловіка: на сорок років ця маленька смаглявка подарувала собі на заощаджені кошти

симпатичного молодого чоловіка, наладчика на заводах «Лекуант». Шлюб нещасливий. Чоловік не б'є, не зраджує її: він п'є, приходять п'яним щовечора. Він ступив на слизьку стежку: вже три місяці жовкне й тане на моїх очах. Люсі думає, це випивка. Я ж вважаю, що це радше туберкульоз.

— Треба брати його в шори, — казала Люсі.

Це гризе її, я впевнений, але повільно, терпляче: вона бере його в шори, не здатна ні знайти втіху, ні віддатися своєму горю. Вона трохи думає про це, зовсім трішки, де-не-де, уриває собі шматочок. Особливо коли вона не сама, адже люди втішають її, а спокійна розмова на цю тему приносить полегшення. Коли вона прибирає кімнати на самоті, я чую, як вона мугикає, щоб не думати. Утім вона весь день супиться, завжди втомлена й уперта:

— Мені це вже отут сидить, — каже вона, торкаючись горла.

Люсі страждає жадібно. Мабуть, до насолод вона така ж ласа. Цікаво, чи хочеться їй часом звільнитися від цього тупого болю, цього бурмотіння, яке вона заводить, щойно перестає співати, чи хочеться їй добряче настраждатися, утопитись у розпачі. Та хай там як, це було б неможливо: вона вже втонула.

Четвер, по обіді

«Пан де Рольбон був дуже потворним. Королева Марія-Антуанетта часто називала його своєю “дорогою мавпою”. А проте всі жінки при дворі були його, і не завдяки клоунаді, як у Вуазенона, цієї макаки, — завдяки магнетизму, який доводив його прекрасних пасій до крайніх проявів пристрасті. Він

інтригує, грає доволі підозрілу роль у справі з намистом королеви, підтримує тривалі стосунки з Барилом Мірабо і Нерсья² та зникає 1790 року. Тоді виринає в Росії, де докладає руку до вбивства Павла I, а звідти мандрує в іще дальші краї — до Індії, Китаю, Туркестану. Він займається контрабандою, снує інтриги, шпигує. А 1813 року повертається до Парижа. Усемогутності він досягає 1816-го: стає єдиною довіреною особою герцогині Ангулемської³. Від одного його вигляду ця примхлива й зациклена на жахливих спогадах дитинства літня жінка заспокоюється й усміхається. Її руками він робить погоду при дворі. У березні 1820 року він одружується з панною де Роклор, вісімнадцятирічною красунею. Панові де Рольбону в цей час сімдесят; він на вершині слави, це кульмінаційний момент його життя. Через сім місяців його звинувачують у зраді, арештовують і кидають до в'язниці, де він помирає через п'ять років, так і не дочекавшись розгляду справи в суді».

Я з меланхолією перечитав цю примітку Жермена Берже^{**}. Саме з цих рядків я вперше дізнався про пана де Рольбона. Яким спокусливим він мені здався і як я відразу полюбив його з цієї жменьки слів! Це заради нього, заради цього мужчинки, я тут. Повернувшись із мандрів, я прекрасно міг би оселитися в Парижі чи Марселі. Та більшість документів щодо тривалих років перебування маркіза у Франції зберігаються в муніципальній бібліотеці Бувіля. Рольбон був кастеляном Маромма. До війни в цьому містечку все ще мешкав один із його нащадків, архітектор на прізвище Рольбон-Кампуїре, після смерті якого 1912 року до бувільської бібліотеки відійшла

вагома спадщина: листи маркіза, уривок щоденника, різноманітні папери. Я ще не все перерив.

Я радий, що знайшов ці нотатки. Уже десять років їх не перечитував. Здається, в мене змінився почерк: став розмашистим. Яку любов я відчував до пана де Рольбона того року! Пам'ятаю один вечір — вечір вівторка: я весь день працював у бібліотеці Мазаріні; за перепискою 1789–1790 років я саме здогадався, як капітально він пошив у дурні Нерсья. Уже споночіло, я йшов по авеню дю Мен і купив каштанів на розі з вулицею де ля Гете. Який же я був щасливий! Я сміявся сам до себе, уявляючи пику Нерсья, коли той повернувся з Німеччини. Постать маркіза — як це чорнило: за весь той час, що я нею займаюся, вона добряче потьмяніла.

По-перше, від 1801 року я вже геть не розумію його поведінку. Проблема не в нестачі документів: листи, уривки мемуарів, таємні доповіді, поліційні архіви. У мене їх, навпаки, ледь не забагато. Чого бракує в усіх цих свідченнях, то це твердості, послідовності. Вони не суперечать одні одним, ні, але й не надто між собою узгоджуються; не схоже, щоб вони стосувались однієї й тієї ж особи. А втім, інші історики працюють із такими самими даними. Як їм це вдається? Невже це я прискіпливіший чи не такий розумний? Між іншим, це питання, якщо поставити його так, залишає мене цілковито байдужим. Урешті, що я шукаю? Гадки не маю. Довгий час Рольбон як людина цікавив мене більше за книжку, яку я маю написати. Утім тепер ця людина... ця людина починає навівати на мене нудьгу. Тепер я чіпляюся за книжку, відчуваю дедалі дужчу потребу написати її — із тим як старію, можна сказати.

Звісно, можна припустити, що Рольбон виконав певну роль у вбивстві Павла I, що потім він погодився стати шпигуном царя на Сході й постійно зраджував Александра на користь Наполеона. У той самий час він міг провадити активне листування з графом Артуа⁴ та передавати йому незначущі відомості, аби запевнити у своїй відданості: тут немає нічого неправдивого; Фуше⁵ в той самий час провадив інакшу, але так само складну й небезпечну гру. Імовірно, маркіз також торгував зброєю з азійськими князівствами від свого імені.

Що ж, так: він міг робити це все, але це не доведено; я починаю думати, що докази так ніколи й не знайдуться. Усе це чесні гіпотези, які спираються на факти; але я чітко відчуваю, що сам висунув їх, і це просто спосіб об'єднати все, що я дізнався. З боку Рольбона не має жодного просвіту. Повільні, ліниві, похмурі факти підлаштовуються під порядок, якого я хочу їм надати, але він залишається надбудовою. У мене таке враження, ніби вся моя робота — чиста вигадка. Знову-таки, я певен, що персонажі роману видавалися б правдоподібнішими чи принаймні приємнішими.

П'ятниця

Третя година. Третя година — це завжди запізно або зарано для будь-чого, що хочеться зробити. Дивний пообідній час. Сьогодні він просто нестерпний.

У променях холодного сонця біліє пил на шибках. Небо бліде, затягнуте білою млою. Стічні канави вранці були скрижанілими.

Я сиджу біля обігрівача у важкій задумі, заздалегідь знаючи, що день втрачено. Мені не вдасться зробити нічого путнього, хіба що, може, як споночіє. Це через сонце; воно вкриває легкою позолотою брудний білий серпанок, що висить у повітрі над будівельним майданчиком, воно заливається до мене в кімнату, геть біляве, геть бліде, лягає на мій стіл чотирма тьмяними, оманливими плямами.

Мою люльку вкрито золотистим лаком, який впадає в очі завдяки своєму веселому вигляду; коли до неї придивитися, лак розтає й залишається тільки великий тьмянний мазок на шматку деревини. І все навколо таке саме, геть усе, навіть мої руки. Коли таке сонце, найліпше — це лягти спати. От тільки вночі я спав як убитий і тепер зовсім не хочу.

Мені так подобалося вчорашнє небо, тісне, чорне від дощу, воно притискалося до шибок, наче кумедне й зворушливе обличчя. А це сонце не кумедне, навіть навпаки. На все, що я люблю, на іржаве будівництво, на гнилі дошки паркана падає жадібне й раціональне світло, подібне до погляду, який після безсонної ночі кидаєш на рішення, що охоче прийняв напередодні, на сторінки, які списав без виправлень, одним махом. Усі чотири кафе на бульварі Віктора Нуара, які сяють уночі рядком і є чимось набагато більшим, ніж кафе, — акваріумами, суднами, зірками чи великими білими очима, — втратили свою неоднозначну красу.

Ідеальний день для самоаналізу: холодне сяйво, яке сонце проливає на всіх істот, ніби виносячи безжальне судження, проникає в мене крізь очі; освітлює мене зсередини спустошливими променями. Не сумніваюся, що вистачило б

п'ятнадцяти хвилин, аби я сповнився надзвичайної огиди до самого себе. Дуже дякую. Мені такого не треба. Не перечитуватиму я й того, що написав учора про перебування Рольбона в Санкт-Петербурзі. Я сиджу, опустивши руки, або ж нерішуче черкаю кілька слів, позіхаю, чекаю ночі. Коли стемніє, ця невизначеність покине мене й речі навколо.

Чи доклався Рольбон до вбивства Павла І?

Це питання дня: я дійшов до нього й не зможу рухатися далі, не вирішивши.

Черков стверджує, що йому заплатив граф фон дер Пален. Більшість змовників, пише Черков, задовольнилися б тим, щоб змістити й ув'язнити царя. (Схоже, Александр насправді виступав за цей сценарій.) Проте Пален нібито захотів цілком покінчити з Павлом. Панові де Рольбону доручили підштовхнути до вбивства кожного змовника особисто.

«Він навідувався до кожного з них, і під час візиту розігрував сцену, яка мала відбутися, з незрівнянною переконливістю. Так він зародив або розвинув у них убивчий безум».

Утім я не довіряю Черкову. Він ненадійний свідок, це напівбожевільний садист-чаклун: він усе бачить у демонічному світлі. Я взагалі не уявляю пана де Рольбона в цій мелодраматичній ролі. Він розігрував сцену вбивства? Отакої! Він холоднокровний, не має звички тиснути; він не показує, він натякає, і його метод, невиразний і безбарвний, працює лише з людьми його типу, інтриганам, на яких діють аргументи, політиками.

«Адемар де Рольбон, — пише пані де Шар'єр, — не навіював своїми словами жодних вражень, не махав руками, не змінював

інтонацію. Він завжди був примруженим, так що співрозмовник заледве помічав краєчок його сірої райдужки між вій. Лише недавно я наважилася визнати сама перед собою, що він навіював на мене просто-таки неможливу нудьгу. Його манера говорити трохи нагадувала письмо абата Маблі».

І цей чоловік — талановитий мім, який... Але як він тоді зваблював жінок? Та й потім, є ця дивна історія, яку переповідає Сеґюр і яка здається мені правдивою.

«В одному заїжджому дворі неподалік від Мулена 1787 року помирав старий чоловік, друг Дідро, шанувальник філософії. Тамтешні священники сушили собі голови: вони все перепробували, але марно — добродій не хотів соборування, він був пантеїстом. Пан де Рольбон, який ні в що не вірив, проїжджав повз і заклався з муленським кюре, що менш ніж за дві години наверне хворого в християнську віру. Кюре прийняв парі й програв: о третій годині ночі Рольбон зайшов до хворого, о п'ятій ранку той сповідався, а о сьомій помер.

— Невже ви такий сильний у мистецтві дискусії? — запитав кюре. — Ви нас обійшли!

— Я не дискутував із ним, — відповів пан де Рольбон, — я просто налякав його пеклом».

Так от, чи справді він доклав руку до вбивства? Того вечора, ближче до восьмої години, один друг-чиновник провів Рольбона до його дому. Якщо він знову вийшов надвір, то як зміг перетнути Санкт-Петербург непоміченим? Павло, наполовину втративши розум, наказав після дев'ятої години вечора затримувати всіх, окрім акушерок і лікарів. Чи варто вірити безглуздій байці, начебто Рольбон зумів перевдягнутися

в акушерку, щоб дійти до палацу? Зрештою, він був на таке здатний. У кожному разі, в ніч убивства його не було вдома, це, здається, доведено. Александр, мабуть, мав щодо нього вагомий підозри, адже одним із першим його рішень на троні було відіслати маркіза під туманним приводом місії на Далекому Сході.

Пан де Рольбон наводить на мене нудьгу. Я встаю. Розминаюся в цьому блідому світлі; бачу, як воно змінюється на моїх руках і манжетах піджака: не можу до ладу висловити, яке воно мені огидне. Я позіхаю. Умикаю лампу на столі: можливо, її сяйво зможе перемогти світло дня. Утім ні: лампа лише розливає довкола своєї ніжки жалюгідну калюжку. Вимикаю; встаю. На стіні — біла дірка: дзеркало. Це пастка. Я знаю, що потраплю в неї. Ну от. У дзеркалі з'являється ця сіра річ. Я підходжу й дивлюся на неї, уже не здатний відійти.

Це відображення мого обличчя. Такими втраченими днями я часто довго розглядаю його. Нічого в цьому обличчі не розумію. Інші лиця мають сенс. А моє ні. Я навіть не можу вирішити, гарне воно чи потворне. Думаю, воно потворне, бо мені так казали. Але мене це не зачіпає. У глибині душі мене навіть приголомшує, що йому можуть приписувати подібні риси, так наче можна назвати гарним або потворним шмат землі або скелю.

Є, втім, дещо, що приємно споглядати, над м'якими ділянками щік, над чолом: це прекрасний червоний вогник, яким позолочено мою голову, моє волосся. На нього дивитися приємно. Принаймні це чіткий колір: я радий бути рудим. Он воно, у дзеркалі: впадає в око, промениться. Мені ще

пощастило: якби на моє чоло спадала ота тьмяна шевелюра, і не каштанова, і не білява, моє обличчя загубилося б у цій неясності, паморочачи мені голову.

Мій погляд повільно, знуджено мандрує донизу, на цей лоб, на ці щоки: не натрапляючи ні на що чітке, він загрузає. Звісно, на моєму обличчі є ніс, очі, рот, але все це не має сенсу, ні навіть людського виразу. А втім, Анні та Велін вважали, що я маю жвавий вигляд; можливо, я занадто сильно звик до свого лиця. Коли я був малим, моя тітонька Біжуа казала мені: «Якщо задовго дивитимешся в дзеркало, побачиш там мавпу». Мабуть, я дивився на себе ще довше: те, що бачу, набагато нижче за мавпу, десь на межі рослинного світу, на рівні з поліпами. Воно живе, я не заперечую; але не про це життя казала Анні: я бачу легке тріпотіння, бачу безбарвну плоть, яка вільно розкривається й пульсує. Найжахливіше — це очі, якщо розглядати зблизька. Вони склисті, м'які, сліпі, з червоною оторочкою, неначе риб'яча луска.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

BOOK2GO
ЕЛЕКТРОННІ КНИГИ

КУПИТИ